

12. Başkurt Türkçesinde kargışlar

Işıl İŞIKTAŞ SAVA¹

APA: Işıktaş Sava, I. (2022). Başkurt Türkçesinde kargışlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 188-206. DOI: 10.29000/rumelide.1190295.

Öz

Dünya dillerinin hepsinde olduğu gibi Türk dilinin de en önemli unsurlarından biri, söz varlığıdır. Bir dili, başka dillerden ayıran söz varlığının oluşmasında çeşitli sosyo-kültürel etkileşimler, inançların yaşam içindeki uygulamalarında kullanılan özel dil ve terimler, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneklerin içinde saklanan sözlü kültüre ait literatür önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok sözlü kültürde karşımıza çıkan ilişki sözleri, kalıp sözler, söz edimleri; sadece içinde bulunulan duruma dayanarak söylendiği zaman anlam kazanan yapılar olduğu için, söz varlığının içinde en çok dikkat çeken yapılarıdır. Kişilerin zor durumda kaldığı, haksızlığa uğradığı, kendini çaresiz hissettiği anlarda buna sebep olanlara karşı onların da zor durumda kalmaları ve bu yaşanan kötü duyguların aynısını hatta daha kötüsünü yaşamaları için o durumda söyledikleri "kargış, beddua, lanet" sözleri de kalıp sözler içinde söz varlığına değer katması bakımından incelenmesi gereken unsurlardır. Daha önce Başkurt Türkçesinde kalıp sözlerin içinde cümle şeklindeki beddualar, kargışlar olarak bir bölüm içinde gösterilmesine karşın, kargışları bütünüyle ele alan başlı başına bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada büyük Türk dili ailesinin içinde sözlü kültürünü yaşatmaya devam eden ve sözlü edebiyatı ile her zaman dikkat çeken Başkurt Türkçesinin içinde kültürel belleğin taşıyıcısı olmalarıyla sosyolinguistik açıdan zengin bir kavram alanına sahip olan "kargış, beddua, lanet" sözlerinin ses, şekil ve anlam bakımından değerlendirilmesi yapılacaktır. Söz varlığını kapsamlı bir şekilde yansıtan on ciltlik Başkurt Tilinin Akademik Hüzüğü esasında diğer Başkurt Türkçesi sözlükleri ve Türk dilinin diğer sözlüklerinden de yararlanılarak kargışların kavram alanı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Başkurt Türkçesi, kargışlar, söz varlığı, kalıp sözler

Curses in Bashkir Turkish

Abstract

As in all other languages of the world, one of the most important elements of the Turkic languages is the vocabulary. Socio-cultural interactions, special patterns and terms used in the practices of beliefs in life, oral culture literature preserved in traditions transferred from generation to generation play an important role in the formation of the vocabulary that distinguishes a language from the other ones. Words about relationships, stereotypes, speech acts, which are mostly encountered in oral culture; Since they are structures that only make sense when said based on the current situation, they are the structures that attract the most attention. When one is in a dire situation, when they are wronged, and when they feel helpless, in order for them to be in a difficult situation against those who caused it and to experience the same or even worse than these bad feelings, the words "kargış, beddua, lanet" that they say in that situation are also worth the vocabulary. These elements need to be studied. Although curses in a sentence form were shown as a part with the name of "kargışlar" in the words

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Ankara, Türkiye), isilay.sava@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7504-7960 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 23.08.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1190295]

that were molded in Bashkir before, there has been no study on its own that deals with these curses in its entirety. In this study, the evaluation of the words "kargış, beddua, lânet", which have a rich sociolinguistically rich concept area in Bashkir, which continues to keep its oral culture alive in the great Turkic Language family and always attracts attention with its oral literature, in terms of sound, shape and meaning will be done. On the basis of the ten-volume Bashkir Tiliniñ Academic Hzligi(The Academic Dictionary of Bashkir), which reflects the vocabulary in a comprehensive way, the concept of confusion will be tried to be revealed by making use of other Bashkir dictionaries and other Turkic language dictionaries.

Keywords: Bashkir Turkish, curses, vocabulary, formulaic words

1. Giriş

Sosyolinguistiğin içinde önemli bir yere sahip olan söz varlığı, dili yaşatan kişilerin bütün duygu ve düşüncelerini, ister iyi olsun ister kötü, her yönüyle kapsayan geniş bir yelpazedir. Bu yelpazenin içerisinde tarih arka plan, inanışlar, toplumsal yapı ile hem diller arası hem kültürler arası alışverişin yarattığı çok geniş bir renklilik söz konusudur.

Aksan; temel söz varlığının yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler, eviri sözcükler olduğunu dile getirip Türkiye Türkçesinin söz varlığının ögelerini belirttikten sonra, bunların yanında "ilişki sözleri/kalıp sözler"ine yer verir ve onların öneminden söz eder (2006: 191).

Söz varlığını oluşturan temel kavramlar, o dile ait adlar, eylemler, eylemsiler vd. olduğu kadar kişilerin başkalarıyla iletişiminde geleneğin, tarih birikimin getirdiği, toplum içi davranış kodlarını yansıtması bakımından önem arz eden söz kalıplarıyla da dikkat çekmektedir. Söz kalıpları içinde yer alan ilişki sözleri, ikilemeler, atasözleri, deyimler gibi iyi dilek ve kötü dilekleri içeren sözler, söz kalıpları da söz varlığını oluşturan önemli yapılardır.

Dilin kullanıldığı her durumda, yerindelik koşuluna uygun olarak bir eylem gerçekleştirme prensibine dayandırılarak J. L. Austin tarafından temelleri atılan ve ğrencisi Searle (2000) ile geliştirilen söz edim (söz eylem) kuramına göre söz kalıpları, sadece o durum için o anda söylenilmektedir.

Kişiler, toplum içindeki ilişkilerinde bazen kötü duruma düşme, alay edilme, haksızlığa uğrama, kötü davranışlara ve sözlere maruz kalma gibi durumlarda, çaresizlikten veya bu duyguyu karşı tarafın da yaşamasını istediklerinden, kendilerini bu duruma düşürenler için kötü dileklerde bulunabilmektedir.

Eski Türkçeden günümüze kadar gelen ve "kargış, karga-" gibi Türkçe kavramların yanı sıra, din etkileşimin dile yansınmasıyla birlikte "beddua, lanet" gibi alıntı kelimelerin de eklendiğini görmekteyiz.

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Başkurt Türkçesinde "kötü dilemek" için kullanılan "kargış, karga-, beddua, lanet" sözlerinin yanında başka sözler de kötü dilekleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu alışmada, Başkurt Türkçesinde "kargış" ifadesi veren yapılar incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Türkçede Kargışlar ile ilgili yapılan alışmalar

Türkçede kargışların makale, bildiri, tez, kitap olarak, bazen söz kalıpları başlığında incelendiğini, bazen alkış ile birlikte ele alındığını, bazen de tek başına değerlendirildiğini görmekteyiz. Türkçede kargışlar

hakkında yapılan çalışmaların bazıları şunlardır: Akalın, 1990; Kaya, 1997; Terzioğlu, 2007; Gökdayı, 2008; Harmancı, 2012; Keskin, 2018, Keskin, 2019 gibi.

Bunların yanında Türk lehçeleri içinde kargışları inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır: Azerbaycan sahası için Temizkan, 2006; Terekeme-Karapapak sahası için Kemaloğlu, 2013; Kazak sahası için Kuanişbayeva, 2002; Türkistan sahası için Tolkun, 2014; Kırım sahası için Sava, 2019 gibi.

1.2. Sınırlılık ve kapsam, yöntem

Başkurt Türkçesinde kargışlar, bugüne kadar başlı başına incelenmemiştir. Habibe Yazıcı Ersoy'un "Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler"(2011) adlı hacimli çalışmasının son bölümde Kötü Dilek Kalıp Sözleri (Kargışlar/Beddualar s.48-50) başlığında cümle şeklinde olan kötü dilek kalıp sözlerinin içinde cümle örnekleri ile birlikte verilmiştir.

Türk dilinin hemen hemen bütün lehçeleri üzerine hazırlanan sözlükler, o lehçenin söz varlığının ortaya konulduğu hatta kayıt altına alındığı önemli kaynak eserlerdir (Öztürk, 2015, s. 129). Bu çalışmada da Başkurt Türkçesinin söz varlığını en iyi şekilde yansıtan Başkurt Tiliniñ Akademik Hüzliği (10 cilt), Başkurt Tiliniñ Hüzliği (I-II cilt), Murat Özşahin'in Başkurt Türkçesi Sözlüğü esas alınarak, gerekli yerlerde Habibe Yazıcı Ersoy'un "Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler"ine bakılarak, Türk dilinin dönem sözlükleri ve diğer Türk lehçelerinin sözlükleri ile etimoloji sözlüklerinden yararlanılarak Başkurt Türkçesinde kargışlar ile ilgili söz varlığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Elde edilen söz varlığı, sözcük şeklinde olanlar (adlar, eylemler), söz kalıpları, cümle şeklinde olanlar, şeklinde başlıklandırılıp tasnif edilmiştir. Bunların dışında Başkurt inanışlarında yer etmiş kargış, lanet, beddua ile ilgili yapılar da değerlendirilmiştir.

2. Başkurt Türkçesinde kargışlar ile ilgili veriler

2.1. Sözcük şeklinde olanlar

2.1.1. Adlar

Başkurt Türkçesinde "lanet, beddua, kargış" için "бәддүға (beddūga), карғай (qarğaw), карғыш (qarğış), ләғнәт (leğnet), рәнйеш (renyış)" ve bu adlardan türetilmiş "карғышлы (qarğışlı), ләғнәтле (leğnetli), кәһәрле (qeherli)" sözcükleri bulunmaktadır. Bu sözcüklerin anlamları ve kullanımları şu şekildedir:

* бәддүға (beddūga) "beddua"

Beddua sözü, bed (Farsça sıfat), "1. Fenâ, yaramaz, çirkin. 2. Kötülük." ile dua' (Arapça isim) "1. Allah'a yalvarma, niyaz" birleşmesiyle oluşmuş, "inkisar, ilenç" anlamı kazanmıştır (Devellioğlu, 2006, s.75,,190).

Türkiye Türkçesinde, Türkçe Sözlük'te² de "Birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenç, kargış" (2011, s.292) olarak açıklanan beddua için bugün, hemen hemen bütün Türk lehçelerinde, Eski Türkçeden beri varlığını sürdüren "kargış" ve varyantlarını görmekteyiz³. Türkiye Türkçesinde halk

2 Bundan sonra (TS) olarak gösterilecektir.

3 Bkz. Kazan Tatarcada kargış "kargış, beddua, lanet (Öner, 2015, s.273; TTS 1997, s.139)

ağzında yaşamaya devam eden bu sözcüğün, bu makalede bedduanın karşılığı olarak kullanılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Beddua, Başkurt Tilinin Akademik Hüzliğinde⁴, бәддоға “beddua, kötü dilek, kargış” (BTAH, 2011, c.4, s.490), Başkurt Türkçesi Sözlüğünde⁵ beddoğa (бәддоға) (<Fars.): “beddua, kargış” açıklamasıyla verilmiştir (BTS, 2015, s.70).

*каргау (и) (qarğaw) “lanet, beddua, kargama”

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “lanet etmek, birinin kötülüklerini saymak” anlamındaki karga- eylem kökü ve üzerine getirilen eklerden türetilmiş adlar ve eylemler yer almaktadır. Bunlardan biri olan kargag da “lanet” olarak geçmektedir (Ercilasun, Akkoyun, 2014, s. 686).

Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü'nde hem qarğa- hem de qarqa- şeklinde, “beddua etmek, lanetlemek” açıklamalarıyla geçtiğini görmekteyiz (Ünlü, 2012, s. 290, 292).

qarğa- eylem köküne, -g+ eylemden ad yapım eki getirilerek ve ekin ses değişikliğine uğraması sonucunda türetilmiş bu sözcük için, hem “Başkurt Tilinin Akademik Hüzliği” ve “Başkurt Tilinin Hüzliği”nde⁶ “kargış, lanet, beddua; kötü dilek, küfür sözü-sözleri” şeklinde karşılık verilmekte; bununla birlikte карғау ишетеу (kargış işitmek) ve карғау һуҙе (kargış-lanet sözü) kalıpları geçmektedir (BTAH, 2013, c.5, s.285; BTH, 1993, c.1, s.643.). BTAH'de ayrıca cümle örneği de yer almaktadır:

-Карғау доғаларынан да курқыныс нәмә юк һымак (2013, c.5, s.285). “Kargıştan (kargış dualarından) da korkunç hiçbir şey yok gibi.”

* карғыш (qarğış) “kargış, beddua, lanet”

qarğa- eylem köküne -ş eylemden ad yapım eki getirilerek türetilmiş bu sözcük için Muharrem Ergin, Eski Türkçede ekin -ş şeklinde olduğunu, Batı Türkçesinde o devirden kalma alqa-'dan alqış, qarga-'dan kargış gibi bazı isimlerin bünyesinde görüldüğünü belirtir (Ergin, 1998, s.187).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te, karga- eylem kökü ve üzerine getirilen eklerden türetilmiş, kargış “lanet ve lanetleme” şeklinde yer almaktadır (Ercilasun, Akkoyun, 2014, s. 686).

Hasan Eren, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nde ‘beddua, ilenme,ilenç’ karşılığını verir, bu sözcüğün bazı Türk Lehçelerindeki şekillerine değindikten sonra, Orta Türkçede kargış ‘lanet, beddua, ilenme’ biçiminde kullanıldığını belirtmekte ve “<kargı-(~karga)-+ş” eki diyerek açıklamaktadır (2020, s.263).

Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü'nde hem qarğış hem de qarqış şeklinde, “beddua, lanet” açıklamalarıyla geçtiğini görmekteyiz (Ünlü, 2012, s. 290, 292).

Kırım Tatarca için qarğış: lanet, (Üseinov, 2008, s. 282) qarğış: kargış (Muzafarov, 2018, s.187), kargış: kargımak işi; kargımak için söylenen sözler, beddua, lanet (Karatay, 2011, c.2, s. 218); Sava, I. (2018). Kırım Tatarcasında Kargışlar. X. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bidiri Kitabı, s. 842-856.

4 Başkurt Tilinin Akademik Hüzliği, 10 cilt hâlinde her bir cildi farklı yıllarda çıkmış (Başkurtça-Rusça-İngilizce ve Türkiye Türkçesi) sözlüktür. Bundan sonra kısaltma olarak (BTAH, c1, c2, ... vd.) şeklinde verilecektir

5 Türkiye'de Murat Özşahin'in Türk Dil Kurumu tarafından 2017'de basılmış, Başkurt Türkçesi Sözlüğü'dür. Bundan sonra kısaltma olarak (BTS, 2015, s. ... vd.) şeklinde verilecektir.

6 Başkurt Tilinin Hüzliği de I-II cilt olarak 1993'te Moskova'da yayımlanmış, Başkurtça açıklamalı bir sözlüktür. Bundan sonra kısaltma olarak (BTH, 1993, s. ... vd.) şeklinde verilecektir.

Tuncer Gülensoy'un "Türkiye Türkçesinde Yaşayan Türkçe Kelimelerin Köken Bilgisi Sözlüğü"nde kargış 'beddua' ile açıklanır ve Orta Türkçedeki karga- >+ş eki ile >kargış olduğuna değinilerek Anadolu ağızlarındaki varyantları gösterilir (2007, c.1, s.468).

Türkçe Sözlükte, kargış için halk ağzında "Kargıma işi, veya bu maksatla söylenen sözler, lanet, telin, beddua, ilenç; alkış karşıtı" diyerek açıklama yapılmıştır.

Sözcük, "Kötü dilek dileyerek, beddua ederek söylenen söz; lânet" karşılığı verilerek Başkurtça sözlüklerde geçmektedir (BTS, 2017, s.331; BTH, 1993, c.1. s.643; BTAH, 2013, c.5, s. 286). Ayrıca BTAH'de:

-Карғыш ике осло, уландар, тине мулла, быға карап, бер оsonoң ул кешегә барып етеу-етмәуе икеле, ә икенсе осо мотлак бәндәненә үзәндә қала. Т. Ғарипова. (2013, с.5, s. 286). "*Kargış-beddua, iki uçludur, tızraklar gibi, dedi hoca. Buna göre, onun bir ucu varacağı kişiye erişir erişmesine de, diğer yandan ikinci ucu mutlaka onu tutan kulun kendisine kalır.*" T. Garipova.

-Әхтәмдең куз алдында, әллә ниндәй карғыш һүзәрә акырышып, ике-өс немец һалдаты яраланып ергә коланы, безрең автоматсыларзан кемдер йығылып қалды. Ә. Хәкимов. (2013, с.5, s. 286). "*Ehtem'in gözünün önünde, nasıldır bilinmez kargış-beddua sözleri bağırarak havada uçarken, iki üç Alman askeri yaralanıp yere yıkıldı, bizim silahlarımızdan biri düşüverdi.*" şeklinde örnekler bulunmaktadır.

***карғышлы (qarğışlı) "lanetli, beddualı"**

kargış adına +lı (addan ad yapım ekinin) gelmesiyle oluşan sözcük, Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözlük'te "Tanrı'nın ve insanların nefretine, lanetine uğramış, melun, lanetli" olarak yer alırken, BTH'de kargışlı, diye tanımlanmakta ve карғышлы һүз "lanetli söz", карғышлы сәғәттә тыузы "lanetli saate doğmuş", карғышлы теләк "beddualı-lanetli dilek", карғышлы көн "lanet gün", карғышлы язмыш "lanetli kader" örnekleri verilmektedir (BTAH, 2013, c.5, s.287).

* **кәһәр (qəher) "kahır, lanet, beddua"**

kahr: Arapça, 1.zorlama, zorla bir işi gördürme, 2. üstün gelerek mahvetme, helâk etme, batırma ezme, 3. Çok kederlenme, çok üzüntü (Devellioğlu, 2006, s.481); 1. Yok etme, ezme, perişan etme, mahvetme, 2. Derin üzüntü veya acı, sıkıntı (TS, 2011, s. 1267) olarak kullanılan kahr /kahır ; Başkurt Türkçesinde qəher şeklini almıştır.

кәһәр sözcüğü, Özşahin'in sözlüğünde qəher "fena iş, çetin iş, kahır" olarak geçerken; BTAH'de кәһәр I (qəher): "2. Çok kuvvetli, sağlam, güçlü kargış-beddua, lânet." şeklinde yer almakta ve örnek olarak;

-Кемдәррең қаты кәһәре төшөп кенә. Барсынбикә-Фәузиәгә ошондай кәһәрле, мунса йүкәһеләй сыбалған язмыш ебәрзе икән Хоҙай?! Т. Ғарипова (BTAH, 2013, с.5, s.864). "*Birilerinin güçlü kargışı tuttu. Tanrı, Barsımbike-Fewzie'ye böyle lanetli, hamam ıhlamuru gibi birbirine girmiş alnyazısını niye yazsın ki?*" T. Garipova." cümlesi verilmektedir.

*кәһәрле (qeherli) “acımasız; lanetli”

Qeher (ad)+li (addan ad yapan ek) şeklinde kullanılan sözcük için ВТАН’de, 2. “Lânette uğramış, lânetlenmiş; bedduaya uğramış, lânetli” açıklaması yapılmakta ve кәһәрле кәндәп “lânetli günler”, кәһәрле тормош “lânetli hayat”, кәһәрле язьмыш “lânetli kader, alın yazısı” örnekleri verilmektedir. Аутса cümle içindeki kullanımı için de:

-Төнгө карауылдарза торғанда алышта калған тыуған илен, һөйгән катынын хәтерләп, үзенең кәһәрле язьмышын карғап моңлана торғас, [егеттең] куңлендә һағышлы көй, йыр тыуа. (2013, с.5, s.864). “*Gecenin karanlığında, uzaklarda bir yerlerde doğduğu memleketini, en sevdiği kadını hatırlayıp kendisinin lânetli kaderine beddua edip üzüldüğünde delikanlının gönlünde özlem dolu bir ezgi, şarkı doğuyor.*” örneği yer almaktadır.

*ләғнәт (leğnet) “lanet, beddua”

Arapça, “1. Allah’ın mağfiretinden mahrumluk; beddua, ilenç, 2. fenâ, kötü, uğursuz (yer, kimse)” (Devellioğlu, 2006, s.542) olarak açıklanan ve Türkçe Sözlük’te “Tanrı’nın sevgi ve ilgisinden yoksun olma, beddua. 2. Kötü, berbat, çok kötü. 3. Bir ilenme sözü” (2011, s.1575) diyerek ifade edilen lanet sözü, ВТАН’de “kahır, kargış” olarak tanımlanır:

-һүззә ләғнәт, күззә хәсрәт, эсгә дәхшәт. (Ш. Вабич) (ВТАН, 2014, с.6, s.127-128). “*Sözde lanet, gözde hasret akılda dehşet.* (Ş. Babiç)” cümle örneği verilir. Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde bu sözcük geçmemektedir.

*ләғнәтле (leğnetli) “lanetli, kargışlı”

Türkçe Sözlük’te “Lanetlenmiş, kargınmış, kargışlı, melun (2011, s.1575) olarak tanımlanan lanetli sözü, ВТАН’de “Lanetli, belaya uğramış, kargışlı (beddua almış) şeklinde geçerken (2014, с.6, s.127-128), Özşahin’in Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde bu sözcük leğnetlê: “lanetli, beddualı” olarak yer almaktadır (ВТН, 2017, s.393).

*Рәһнәш (renyış) “renciş-kargış”

Bu sözcük, Farsça renciş, “inciniş, sızlanış, eziyet veriş; azar, keder” (Devellioğlu, 2006, s.886) sözünden anlam değişikliğine uğrayarak Başkurt Türkçesinde “Kötü dilek, kargış” şekline dönüşmüştür ve şu örnek cümlelerde yer almıştır:

-[Сәлмән карт-күрше апайға:] һин дә кеше талап кына байымашың, рәһнәш менән йыйған малың да бәхет килтермәс, тине (ВТАН, 2015, с.7, s.304). “*Selman amca (komşu teyzeye): Sen de kişileri yağmalayarak zenginleşmezsin; kargış ile topladığın malın da baht, şans getirmez.*” dedi.

-Бөгөн йоклар ул, ләкин, йокланы тип, қот қойзормай калмағыз: бала ете быуыны алған рәһнәш қысаһында яралған. Т. Ғарипова. (ВТАН, 2015, с.7, s.304). “*Bugün uyuyor, ama uyudu diyerek kurşun döktürmekten vazgeçmeyin. Çocuk, yedi kuşaktan aldığı kargışın kiskacında dünyaya gelmiş.*”

2.2. Eylemler

Başkurt Türkçesinde kargış için kullanılan eylemler ya tek sözcük ya addan türetilmiş eylemler ya da bir ad+eylem+emir kipi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

*бәддоға кылыу /бәддоға укыу (beddūa qılıw/beddūa uqıw): Kötü dilek dilemek, kargış etmek (BTAH, 2012, c.4, s.490).

*карғау (1) / карға- (qarğaw): “Kötü dilek dilemek, lanetlemek, küfür etmek”. карғап калыу “kargayıp kalmak kargamaya devam etmek”, карғап бөтөрөү “kargayıvermek”, карғап китеу “kargayıp gitmek, kargayıvermek”, карғап килеу “kargamaya başlamak” şeklinde BTAH’de geçerken cümle örnekleri de verilmektedir:

-Камалетдин тәубәгә кайткас, улын карғауы өсөн кунағы алдында уңайһыҙланып, аклана башланы. Я. Хамматов. (2013, c.5, s.284-285). “*Kamaletdin, tövbe ederek, oğlunu lanetlediği için misafirin önünde yakışık almayan bir hâl aldığından, onu aklamaya başladı.*”

-Әсәйем карғаны беззе куп итеп, атайым кайткансы, беззе юк ите. «Сак-Сук бәйете» (2013, c.5, s.284-285). “*Annem bizi her zaman lanetledi, babam geri dönünce bizi yok etti.*”

*карғалыу /карғал- (qarğalıw /qarğal-): “kargamak, lanetlemek”, karga- eylemine -l- eylemden eylem yapma, pasiflik ekinin getirilmesi ile karşımıza “карғал-” sözcüğü ve ondan türetilen eylemsiler çıkmaktadır:

-Минең кунел дә ап-ак инәй имезгән һәттәй. Тик әле карайған ул карғалған мөхәббәтгән. С. Бәзрегдинов (BTAH, 2013, c.5, s.284-285). “*Benim gönlüm de apak annemden emdiğim süt gibidir. Yalnızca lanetlenmiş sevgiden dolayı öyle bakıyormuş.*”

-Гөнаһлымын, Аллаһтың карғалған бәндә-һемен», тип, гөнаһ кылыузы дауам итергә түгел, ә Аллаһка ялбарып, эшлэгән гөнаһтарына ихлас укенеп, тәубәгә килгән колон Хак Тәғәлә ғәфу итә (BTAH, 2013, c.5, s.284-285). “*Günâhkârım, Allah’ın lanetine uğramış kuluyum.*” diyerek günah işlemeye devam etmeye değil, tam tersine Allah’a yalvarıp, işlediği günahlarına gönülden inanarak pişman olup, tövbe etmeye gelen kulunu Hak Tealâ affeder.”

-Бына бер Тәңре тарафынан карғалған көн булып сықты бит, ә! И. Ноғоманов. (BTAH, 2013, c.5, s.284-285). “*İşte bir Tanrı tarafından lanetlenmiş gün olup çıktı, ah! İ. Nûğūmanov.*”

*карғанлыу/карған- (qarğanıw /qarğan-): karga- eylemine, -n- eylemden eylem yapma ekinin getirilmesi ile karşımıza карған- “lanetlemek” şeklinde çıkarken sözlükte de şu örneklere rastlanılmaktadır:

-Үз алдыңа һөйләһенеп карғау. Берта, карғана-карғана, бойорокто утәргә мәжбур булды. Ә. Хәкимов (BTAH, 2013, c.5, s. 285). “Kendi kendine söylenip lanet eder. Berta, lanet ede ede, emri yerine getirmeye mecbur oldu.” E. Hekimov.

-Бер ярыктан сықты ла бер кандала: «Юл йырак икән, кәһәр!» тип карғана. Ш. Бабич (BTAH, 2013, c.5, s. 285). “Bir delikten çıktı da bir tahtakurusu “Yol uzakmış, kahretsin” diyerek lanet etti.” Ş. Babiç

-Бай инергә ишекте аскайны, көсөк сығып та касты, ти. Теге катын карғанып, яза-йоза ғына һуғып калды, ти. Әкиәттән (ВТАН, 2013, с.5, s. 285). “Zengin, çıkmak için kapıyı açmıştı, köpek yavrusu çıkıp kaçtı, derler. Diğer kadın beddua edip bir öyle bir böyle söyleniverdi, derler.” (Masaldan)

*карғашыу / карғаш- (qarğışıw/qarğaş-): karga- eylemine, -ş- eylemden eylem yapma eki gerilerek yapılan sözcüğün, “kargışlamak; beddua, lanet sözleri söyleyip, sağlam, çok kötü, beddua etmek” (ВТАН, 2013, с.5, s. 285; ВТН, 1993,с.1. s.643) anlamlarında kullanıldığı belirtilmiş ve cümle içindeki örnekleri ile birleşik eylemlerdeki şekilleri de şu şekilde verilmiştir:

-Карғашып китеп барзы (ВТАН, 2013, с.5, s. 285) “Çok kötü beddua edip gitti (beddua ediverdi)”.

-Карғашып ултырзылар (ВТАН, 2013, с.5, s. 285) “*Beddua etmeye devam ettiler, bedduaya devam ettiler*”.

- карғашып әрләшеу (ВТАН, 2013, с.5, s. 285) “*kargayıp küfür etmek*”, карғашып йөрөу (ВТАН, 2013, с.5, s. 285) “*kargamaya devam etmek*”

*карғыш алыу (карғыш ал-): qarğış adı + al- yardımcı eylemi ile oluşturulmuş bu birleşik eylem, “lanetli olmak, birileri tarafından lanetlenmek, beddua etmek için söylenmiş sözleri işitmek; bedduaya karşı çaresiz olmak” diyerek açıklanır ve cümle örnekleri gösterilir:

-Егермелә утка килгән еңгәмдән карғыш алдым, утызза һыуға барған апайымдан алғыш алдым. Эпостан (ВТАН, 2013, с.5, s.286). -“*Yirmili yaşlarda, duyguları çok güçlü olan yengemden beddua aldım, otuzlu yaşlarda suya giden eşimden (hanımından) övgü aldım.*”

-Атай кешенән карғыш алмағыз, ирзе рәнйетмәгез — ул зур гонаһ, тип гел қабатлай торғайны әсәйем (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Babanızdan beddua almayın, yerini incitmeyin! Bunlar çok büyük günah!*”, *diyerek tekrarlayıp dururdu annem.*

-Карғыш алма, алғыш ал. Мәкәл (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Beddua alma, övgü al.*” Atasözü

*карғыш кайтарыу / карғыш кайтар- (qarğış qaytarıw / qarğış qaytar-): qarğaş adı + qaytar- (geri döndürmek) yardımcı eylemi ile oluşturulmuş bu birleşik eylem, “lanetlemek, özel ilaçlarla, iyileştirme yöntemleri ile laneti, eden kişiye geri döndürmek.” diyerek anlamı açıklanmış ve örnekleri verilmiştir:

-Тел-теште, карғышты кайтарып та имләйзәр. Бының осон: «Тартай теленән табыр, һин дә телеңдән тап!» тип әрләйзәр. Башқорттарзың им-том китабынан (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Dil ve dişi, bedduayı-laneti tersine çevirerek de iyileştiriyorlar. Bunun için “Kızıl su tavuğu dilinden bulur (çeker), sen de dilinden bul (çek).*” *diyerek ilenirler.*”

*карғыш төшөү / карғыш төш- (qarğış tüşw / qarğış tüş-): qarğış adı + tüş – (inmek) yardımcı eylemi ile oluşturulmuş bu birleşik eylem, “Bedduası tutmak, beddua olarak söylenen sözün hayata geçmesi, bedduanın gerçekleşmesi, bedduada edilen kötü dilekler karşısında çaresiz kalınması.” şeklinde ifade edilmekte, cümle örnekleri de şu şekilde yer almaktadır:

-Елеп кенә утеп торзок кыйынлыкты, ниндәй карғыш төштө безгә, кәһәр һукты?! Г. Ситдикова. “*Hızlıca hareket ederek atlattık zorlukları, her nasılsa bize beddua tuttu, lanete uğradık?! G. Sitdikova.*”

-Гөнаһың булмаһа, карғыш төшмәй ул (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Günahın olmasa lanetlenmez o.*”

***кәһәр төшөү (qеher tüşüw)**: qеher adı + tüş – (inmek) yardımcı eylemi ile oluşturulmuş bu birleşik eylem, “Çok büyük lanet etmek, belâ okumak, катыгы карғыш/qatı qarğış “güçlü beddua”olarak ВТАН’de geçmekte ve örneklendirilmektedir;

*Шул төндә Мөхәмәтрәхимдән һыйыры үлеп яткан. Уны халык “Хозайзың кәһәр төшкән” тине (2013, с.5, s.865). “*O zaman Mühemetrehim’in ineği ölüvermiş. Bu duruma halk, “Hüda’nın lanetine uğramış” dedi.*” örnek cümlesi verilmektedir.

***кәһәрләү (qеherlew)**: qеher adına +le- addan eylem yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş bu eylem, “lanet etmek, karga-, beddua etmek” olarak açıklanmakta ve кәһәр укыу (qеher uqıw) ve кәһәрләү алыу (qеherlew alıw) ile karşılaştırmı denilmektedir. (ВТАН, 2013, с.5, s.865). “Kötü dilek, kargış ile lanetleme” olarak karşığı verilmekte ve **кешене кәһәрләү** (kişini qеherlew): “Kişiyi lanetleme”, **дошманды кәһәрләү** (düşmandı qеherlew) “düşmanı lanetleme” örnekleri gösterilmektedir:

-[Зиннәттең] Диләне кәһәрләгән, уны куңелдән мәңгегә сығарып ташларға уйлап бөтөргән сактары аз булманы. Г. Локманов. [Кусимов:] Әгәр ошо тантаналы антыма хыянат кылһам, мине илем кәһәрләһен, көләм күккә очһон, халкым минең исемде мәңгегә үз хәтеренән (ВТАН, 2013, с.5, s.865). “Eğer bu gösterişli andıma ihanet edersem beni bütün halkım lanetlesin, küllerim göğe uçsun, halkım benim adımı sonsuza kadar hatırından çıkarsın, atsin!”

ВТАН’de ләғнәт адından türetilmiş eylemler ve yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik eylemler de şu şekildedir:

***ләғнәт алыу (leğnet alıw)**: leğnet adı + al- eylemi ile kurulmuştur ve anlamı “lanete uğramak (карғалыу)” olarak geçmektedir.

***ләғнәтләү (leğnetlew)**: leğnet adına getirilen +le- addan eylem yapım eki ile oluşturulmuştur ve “lanetlemek” anlamındadır.

***ләғнәт укыу (leğnet uqıw)**: leğnet adı + uqı- (okumak) eylemi ile oluşturulmuştur ve “бик нык карғай (bik niq qarğaw) “lanet etmek, çok büyük kargamak, beddua etmek” anlamı ile karşılanmaktadır.

***ләғнәтләнеү (leğnetleniw)**: leğnet adına getirilen +le- addan eylem yapım eki + -n- eylemden eylem yapım eki ile oluşturulan bu eylem “lanetlenmek” olarak açıklanmıştır:

-Кәһәр һукқырҙар кис һайын шулай-тип заманға ләғнәт укый хужабие. (ВТАН, 2014, с.6, s.127-128). “Ev sahibesi, Allah belâsını versin ki her akşam böyle, diyerek zamana lanet ediyor.”

***рәһһәү и (renyiw) “hastalık”**: “1. Kötü hastalık, eziyet” olarak tanımlanmakla birlikte 2. “hastalık iyesi, hastalık Tanrısı” açıklamaları ve şu cümle örneği de bulunmaktadır:

-Кызыл эңер⁷ зә рәнйеү көслө була. Рәнйеү кешенең бөтә тәннен үтә сығып, кан юлынан йөрөй. Р. һазыева. (ВТАН, 2013, с.7, s.304). “Şafak vakti hastalık Tanrısı güçlü olur. Hastalık da kişinin bütün tenini ele geçirerek kan yoluyla ilerler.”

***рәнйеү һуғылыу/рәнйеү һуғыл- (renyiw huğılw)**: “Kedere boğulmak, eziyete uğramak, hastalık Tanrısının çarpması”, **рәнйеү тейеү / рәнйеү тей- (renyiw tıy-)**: “Eziyet çekmek, zulme uğramak” gibi kullanımlar da söz konusudur.

- Йәшен атқан ағаска теймә, рәнйеү тейә юғиһә. “Yıldırım düşen ağaca dokunma, yoksa hastalık Tanrısı çarpar.”

***рәнйеш төшөү / рәнйеш төш- (renyiş tüş-)**: Renyiş adı ile tüş- yardımcı eyleminden oluşmuş olan bu birleşik eylem, “lanetlenmek, çok zulüm gören kişinin öfkесinin, lanetinin tutması.” olarak geçmektedir.

-Өләсәһе-Ғәзизәгә: Балаларыңдың рәнйешә төшөп, аяк-кулың тартышырын уйламайһың, исмаһам! Т. Сәғитов (ВТАН, 2013, с.7, s.304). Ninesi Gezize'ye “Çocuklarının kargışı tutup ayağının elinin tutmayacağına da mı düşünmüyorsun yoksa!”

2.3. Söz kalıpları

***карғыш төшкән (qarğış tüşken)**: “Lanete uğramış, beddua almış, karganmış kişi veya nesnelere için kullanılan söz.” olarak tanımlanır (ВТАН, 2013, с.5, s.287).

***карғау-сөргәү / карға- сөргә- (qarğaw sürgew)**: “kargama, kargış ile karşılaştırım, diyerek iki örnek verilir:

-карғап-сөргәп йөрөү (qarğap sürgep yürüw) /карғап-сөргәп торой (qarğap sürgep türüw) “kargayıp gitmek/ kargamaya devam etmek” (ВТАН, 2013, с.5, s.287).

***күршеләрзе карғап-сөргәү (kürşilezri qarğap sürgew)** “Komşulara beddua edip, onları lanetlemek”,

-бер туктауһыз карғап-сөргәү (Bir tuqtawhız qarğap sürgew): “Hiç durmadan lanet okumak” (ВТАН, 2013, с.5, s.287).

***карғышлы кол (qarğışlı qıl)** “kargışlı kimse” diyerek tanımlandıktan sonra cümle örnekleri gösterilir: Бер рәхәтлек күрмәгән, донъяһы гел кире килеп торған кеше. “Bir türlü huzurlu, mutlu olamayan; dünyası hep tepe taklak olan kişi.”

-Гүмер буйы карғышлы кол булынды. “Ömür boyu lanetli bir kişi oldu.” (ВТАН, 2013, с.5, s.287),

***Кәһәр һуққан (qehar huqqan)** “lanet ederken, kargarken söylenir” diye açıklanan söze örnekler verilir:

7 Кызыл эңер: и.2. миф. Хәүефле вақыт, яман көстәрзең активлашкан вақыты. Кызыл эңерзә йокларға ярамай, ауырырһың. Кызыл эңерзә сарпыу қағыла. (ВТАН, 2013, с.5, s.678). “Bahtsız zaman, kötü güçlerin en etkili olduğu harekete geçtikleri zaman, şafak vakti. Şafak vakti uyumak iyi değildir, hastalanırsın. Şafak vakti cin çarpar.”

-Күззәре үткер кәһәр һуккан профессорзың урынынан кымшатмай за прказды укыны, бер генә ере лә үзгәрмәне.

-*Gözlerini keskin bir lanet бүрүmüş profesör yerinden kıpırdatmadan emri okudu, hiç yerini değiştirmede bile.* (BTAH, 2013, c.5, s.863).

2.4. Cümle şeklinde kalıplaşmış olanlar

***артыңа көл!** (artına küll): “Ardına (Arkana) gül! “Tekrar gelip gözükmə” anlamında söylenen kargış, şeklinde açıklanmaktadır. (BTAH, 2011, c.1, s.320).

* **Хозайзың асы кәһәре һуккыры!** (Hüzayzıñ ası qeheri huqqırı!) (BTAH, 2011, c.1, s.121). “Allah’ın acı laneti vursun, uğrasın!”

-Собханалла, машалла! Хозайзың асы кәһәре һуккыры! тине ул [карсыгк], бусағаға абынып. М. Кәрим. (BTAH, 2011, c.1, s.121).

“*O yaşlı kadın, kapı eşiğine uğulup “Süphanallah, maşallah! Allah’ın en kötü laneti çarpsın!” dedi*

***Алланың каты кәһәр һуккыр:** (Allanıñ qatı qeher huqqır!): “Beddua ederken, kargarken, lanetlerken söylenir” diye açıklanmaktadır. “Allah’ın en ağır laneti değsin/lanetine uğra!” anlamındadır (BTH, 1993, c.1, s.53); (BTAH, 2011, c.1, s.244).

-Аллаһы тәғәләнең каты кәһәр һуккыр һине, мәңге мандыма⁸ донъяның рәхмәтен күрмә! (BTAH, 2013, c.5, s.863). “*Allahu Teala’nın en sert lanetine uğra, sonsuza kadar iyi olma, dünyanın rahmetini görme*”!

***Хозайзың кәһәре төшмәгере** (Hüzayzıñ qeheri tüşmegiri): “Allahın belâsına, lanetine, kargışına uğraması istenen kişiye söylenen söz.” diyerek tanımlanmakta, “Allah belâni vermesin, Allah canını almasın” anlamında kullanılmakta ve cümle örneği verilmektedir:

-“Хозайзың кәһәре төшмәгере, бысрак кәүзәң тамукка колаһа ла, йәнең йәннәттә булғыры! Р. Вәлиев. (BTAH, 2017, c.9, s.379). “*Allah belâsını vermesin, çamur gövden cehenneme düşsün de, canın cennette olsun!* (Acı çek, gün yüzü görme, anlamında.)

***Шайтан алғыры** (şaytan alğır): “Hakaret etmek, sövmek, küfür etmek, ağır sözler söylemek, lanet etmek” için kullanılan, “şeytan alsın” anlamında söz (BTS 2017, S.538).

-[Иштуған:] Фу, шайтан алғыры! З. Бишева. [Маметдин:] Шайтан алғыры, бында, Өфөлә, миңә йомошто хәл итерлек бер генә кеше лә юкмы ни? Ә. Бикчәнтәев (BTAH, 2017, c.9, s.750).

-*İштуған: “Tüü, şeytan alsın! Z.Bişeva.*

-Mametdin: *Şeytan alsın, burada, Ufa’da, benim işimi halledecek hiçkimse yok mu? E. Bikçenteyev.*

***Шайтан төкөргөрө! / йәки шайтан төкөрһөн!** (şaytan tükürgürü/ yeki şaytan tükürhün!): “Şeytan tükürsün!” anlamında söz. Kötü, hoşа gitmeyen sözler söyleyen kişiye karşı öfke ile söylenir,

⁸ Манды-: iyileşmek, sağlığı yerine gelmek, sıhhatine kavuşup ayağa kalkmak (BTS 2017, c. 399).

diyerek açıklanır ve Шайтан төкөргән “Hiç utanması olmayan, hayasız kişiye karşı söylenir” diyerek eklenir, cümle örneği gösterilir:

-Йәш катындарзың шайтан төкөргән телдәре капыл бәйләнде. (BTAH, 2011, c.9, s.750-751). “Genç kadınların şeytanın tükürdüğü (hayasız) dilleri hemen bağlandı.”

*Кәһәр һукқыр(ы)/төшкөр(ө) (Qeher huqqırı /tüşküşü): “Beddua ederken, lanet ederken, kargarken lanet olsun, anlamında söylenir.” diyerek açıklanmakta ve şu cümle örneği verilmektedir:

-Кисәле-бөгәнлө курап кипкен бесәнде йыйып ун биш күбә күбләгә ыһ та итмәс ине, анау кәһәр һукқыры айыуы төн буйы бимазалап тенкәңе коротто (BTAH, 2013, c.5, s.863). “Dün bugün, kuruyup susuz kalmış otları yığıp, on beş ot yığımı istiflese de ih demez idi, işte Allah'ın belâsı ayup gece boyu galeyana getirip sabrını tüketti.”

*ләғнәт төшкөрө/һукқыры/ орһон/ яуһын/ төшһөн (leğnet tüşküşü/ huqqırı /ürhün/ yawsın/ tüşhün): Kargamak için “lanet olsun, lanet vursun, lanet yağsın” anlamlarında söylenir:

-Мәсет манаралары манара аралары. кәһәр һукһын, ләғнәт төшһөн ярмай батшалары. “Camî minareleri minare araları. Allah belasını versin, lanet olsun, hiçbir işe yaramıyor padişahları.”

-Йөрәге яраһынан даръя кеүек урғылған рәнйеүле уй-тойғолары шиғри строфаларға һалынып, хыянатсы дошмандарына ләғнәт карғышын язурзы Акмулла. Я. Хамматов. (BTAH, 2015, c.7, s.648). “Yürek yarasından derya gibi taşan, incinmiş duygu ve düşünceleri, şiirin dörtlüklerine dökerek hain düşmanlarına lanet, kargışını yağdırdı.”

Birilerinin ölmesi için edilen kargışlar:

*Капланыу (qaplanıw): 12. “Ölmek, can vermek” olarak ifade edilirken şu örnek verilir:

*Капланғыры /капланып киткер (qaplanğırı /qaplanıp kitkır): Beddua, kargış sözü: “Ölsün, ölüp gitsin! (gebersin). (BTAH, 2013, c.5, s.215).

*Караң калһын (qarañ qalhın): “Һер mutsuz ol, anlamında kargış sözü” olarak tanımlanır. -Караң калһын, башка килеп йөрәмә (BTAH, 2013, c.5, s.230). “Mutsuzluğun, kötülüğün ile kal, başka türlü yaşama!”

*ер кинәнгере! (yır kinengiri) (BTAH, 2012, c.3, s.548): Yerin / toprağın altına gir! “Ölüm dilemek için söylenen kargış.”

*ер йоткор / йотһон (yır yütqırü): kötülemek, lanetlemek için kullanılan söz. Ayrıca sözlükte ***ер йоткор яуыз** (yer yutsun, toprak alsın merhametsizi) ***ер упқыр (упһын)**⁹ karşılaştırmın “ер йоткор” ile diyerek geçmektedir (BTAH, 2012, c.3, s.548).

*бысақ қазалғыр (bısaq qazalğır): Beddua ederken “bıcaқ saplansın” anlamında söylenir.

-Канға тоз һалып, бысақ қазалғыр. “Kana tuz döküp bıcaқ saplansın.”

⁹ уп-: emір içine çekmek, emerek içine çekmek (BTS 2017,c. 660) (BTH, 1993, c.1 s. 328 аynı)

-тамағыңа һөйәк қазалғыр. “Boğazına bıçak saplansın!” (BTAH, 2013, c.5, s.82-83)

Vücut organlarının zarar görmesi için edilen kargışlar:

***Телеңде сөсө¹⁰ ашағыр үтә** (Tilindī sūšū ašāğır üte): Kötü dilli, kötü konuşan kişiye kargış için “Dilinde zührevi hastalık, çiban çıksın!” anlamında söylenir. Телеңде сөсө ашағыр икәнһең. “Dilini hastalık yesin inşallah! (BTAH, 2016, c.8, s.238)

***Телеңде һындырырһың / йәки тел һындырырлык** (Tilindī һındırırһың / yeki til һındırırһық): “Dilin kopsun!” anlamında çok güçlü beddua, kargış. (BTAH, 2016, c.8, s.239).

***Теленә (йәки телеңә) тилсә сыкқыры** (Tilinne yeki tilñe tilse sıqqır): Dili kötü kişileri kargamak; kötü ağızlı kişiyi yermek için “dilin şişsin, dilinde kan çibanı, yara çıksın” anlamında söylenir (BTAH, 2016, c.8, s.307; BTS, 2017, s.616).

- [Әсәһе-кызына:] һиңә сәйнәнергә генә калғайны, телеңә тилсә сыкқыры! М. Садикова. (BTAH, 2011, c.8, s.307). *Annesi kızına “Şikâyet edip söylenmek sana kalmıştı, dilinde yara çıksın (dilin şişsin)!”*

***Телеңә сикан (йәки тилсә) сыкқыры / йәки сыкһын** (tilñe siqan yeki tilse sıqqır/ yeki sıqһın): Kötü haber veren, getiren kişiye karşı “Dilinde kan çibanı çıksın!” anlamında söylenir. (BTAH, 2015, c.7, s.521).

* **телең короғоро! (tilñ qurğurğū!)**: Kötü söz söyleyenlere karşı “dilin kurusun” anlamında söz.

-Кит, телең короғоро! Бынау камсы менән өзә һызырырмын тегеләй. М. Кәрим. (BTAH, 2016, c.8, s. 217). *“Git, dilin kurusun! İşte kamçı ile keserek sıyrırım bildiğim gibi.”*

***Телеңә телсә төшкөрө (tilñe tilse tüşkürü)**: Zarar vermek, bozmak, hasta etmek isteyenlere karşı söylenen “dilinde yaralar çıksın, dilin şişsin” anlamında söz.

-Күзгә ак төшә. Тимергә тут төшә. « Телеңә телсә төшкөрө!» тип әрләп алдым мин үземде эстән генә. Р. Ғабдрахманов. (BTAH, 2016, c.8, s. 484). *“Göze ak düşer, demire pas düşer. ‘Dilin şişsin’ diyerek kendimi içten korumaya aldım.”*

***Муйыны асқа келгере** (Muyını asqa kılğiri): Kargış için söylenir. “Boyu posu devrilsin! Boynu altında kalsın” anlamında söz. (BTAH, 2014, c.6, s. 407).

***Күзең сыкқыр** (küziñ sıqqır): Çok içten bedduada söylenen “Gözün çıksın!” anlamında söz. (BTH 1993, c.2, s.562)

-Кояш калка тип әйтмәһәң, Кояш: “Күзең сыкқыр! тип әйтә, ти. (BTAH, 2012, c.4, s. 781). *“Güneş ufuktan yükseliyor, diyerek söylemesen iyi olur, Güneş; “Gözün çıksın!” diye cevap verir, der.*

¹⁰ zührevi hastalık, BTS 2017, s.538.

Soyun sopun kuruması, yok olması için edilen kargışlar:

***тамыры короһон** (tamırı qürühün) “kökü kurusun”

-Ярлы, эшселәрҙең хас дошманы буржуйҙарҙың тамыры короһон. Ш. Бабич. (ВТАН, 2016, с.8, s. 124). “Fakirlerin, işçilerin has düşmanı burjuvazinin kökü kurusun! Ş. Babiç.

***Қазалып китһен /киткер /киткере** (qazalıp kithin/kitkır/ kitkiri): “Batıp gitsin, yok olsun” anlamında küfür, kargış sözü.

-Қазалып китһен донъяһы. Ауырыуы берәу зә һатып алмай, ул үзе килә, қазалып киткере. Бригадир, кушмаһына йүгерә-атлай сығып килгән бер туған ағаһы Мөхәмәтйәнгә сәләм дә бирмәй, йән-фарман елдерҙе. «Атың-ниен қазалып киткере», тип ләғнәтләп тороп қалды қапқа янында сырхау ғына еңгәһе. (ВТАН, 2013, с.5, s.83). “*Batsın, yıkılsın dünyası. Hastalığı hiç kimse satın almaz, o kendisi gelir, yere batsın! Grup lideri, takımına hoplaya zıplaya gelen bir kuşak yakın ağabeyi Mühemetyen’e selam bile vermedencan hıraş hareket etti. “Anan baban yok olsun” diyerek lanetledi, kapı yanında hasta yengesi.*

Bedduayı-kargışı edene karşı söylenen kargışlar:

***(Кара) карғышың кара башыңа төшһөн** (qara qarğışın qara başına tüşhün): “Beddua eden kişiye karşı kendisine bu sözün dönmesi için söylenen söz.” olarak tanımlanır (ВТАН, 2013, с.5, s.287; ВТН, 1993 ,с.1. s.644) ve örnek cümleleri şöyledir:

-Сихырҙы им-том ярҙамында эйәһенә кире кайтарғандар, карғышты ла: «Карғышың кара башыңа! Телеңә тилсә сыкһын! Миңә теләгәнен үз башыңа!» - тип уны ла «авторына» кире борор булғандар. Ә. Сөләймәнов. (ВТАН, 2013, с.5, s.287). “*Sihiri, büyü yardımı ile sahibine geri döndürmüşler, bunun bedduası da şöyleymiş: “Lanetin kara başına! Dilinde yara çıksın! Bana ettiğin beddualar seni bulsun!” diyerek yapıları da “yazarına” geri döndürmüşler.*”

***Карғышың кара ташка!** (Qarğışın qara taşqa): “Bedduan kargışın qara taşlara (gitsin.)” anlamındadır. “карғышың кара башыңа (qarğışın qara başına)” sözü ile karşılaştırmayı diyerek açıklanır.

***карғышың кара башыңа** (qarğışın qara başına): Beddua eden kişiye karşı, o bedduanın söyleyene dönmesi için söylenen söz. (ВТАН, 2013, с.5, s.287). “Kargışın, bedduan dönüp dolaşıp kendi başına kalsın, seni bulsun!” anlamındadır.

***Каты карғышым төшһөн, мәлфүнгә!** (Qatı qarğışım tüşhün melğünge!): “En kötü bedduam, kargışım tutsun meluna!” anlamındadır. (ВТАН, 2013, с.5, s.287).

-Каты карғышым төшһөн, мәлфүнгә! Йөзөн күрмәйем. П. Дәүләтшина. (ВТАН, 2013, с.5, s.287). “*En kötü bedduam, kargışım tutsun meluna! Yüzünü görmeyeyim!*” P. Dewletşina.

3.5. Başkurt inanışlarında geçen beddua-kargış ifadelerinden örnekler:

Başkurtlarda, bazı kişilere, hayvanlara zarar vermenin iyi olmadığı, zarar verilirse onların lanetine uğranılacağına dair inançlar vardır ve bunlar da şu şekilde ifade edilmektedir:

* **ЙӘТИМ БИСӘ** (yetim bise): Ağızlarda dul kadın için kullanılan ifade. Йәтим бисәне, кыйырһытһаң, карғышы төшә. (ВТАН, 2012, с.4, s.320). “*Dul kadına eziyet edersen, onun bedduası-kargışı sana değer, tutar.*”

* **БАКА ТӘН** (baqa ten): “Kara kurbaga derisi” olarak açıklandıktan sonra; “2. Başkurt mitolojisinde, Başkurtların inançlarına göre, kaplumbağayı öldürürsen, onun lanetine uğrar, derin de kaplumbağa derisi gibi olur, derler. Hayır yapıp af dilemek gerekir.” diyerek halk inanışındaki yeri örnek gösterilir. (ВТАН, 2011, с.1, s.95).

* **БЕСӘЙ КАРҒЫШЫ** (bisey qarğışı): Sözlük anlamı “kedi laneti” olarak geçmekte ve “Baskurtların inançlarına göre, aç tutarsan, kötü davranıp ona vurursan kedinin kargışı değer, tutar. Kediyi aç tutmak iyi değildir.” diye inanışlar gösterilmektedir. (ВТАН, 2011, с.2, s. 240).

* **ТЕЛ-ТЕШ СИРЕ** (til-tiş sirı): Sözlük anlamı “hastalık” olmakla beraber “Kargış, dedikodulardan dolayı oluşan hastalık” diyerek açıklanmaktadır.

*Төрлә ғәйбәт һөйләһәләр, карғаһалар, кеше иҫнәп ауырыһ, шуны тел-теш сире, тизәр. «Башкорт мифологияһы»нан. (ВТАН, 2016, с.8, s. 252). “*Bir kişi hakkında türlü gıybette bulunsalar, bir kişiyi kargasalar, bir kişiyе beddua etseler kişi esneyerek hastalanır, onun dilinde-dişinde yaralar çıkar, derler.* (Baskurt mitolojisi’nden.)”

* **ТЫУМА I (TUMMA)**: Sözlükte “evlilik dışında doğan, mit hâline getirilmiş, kötü semantiğe sahip kişi” diyerek tanımlanır. Örnek olarak:

-Тыумаға карғыш, күз рәнйеуе теймәй. «Башкорт мифологияһы»нан. (ВТАН, 2016, с.8, s. 714). “*Gayri resmî çocuğa kargış, gözün amansız hastalığa uğramaz, değmez. Baskurt mitolojisinden.*”

* **РӘНЙЕУ КАҒЫЛЫУ** (renyiw qağılw): “büyüden dolayı hastalanmak”

-Кояш байығанда йокларға ярамай, ен-пәрейзәрзәң гөжләп йөрөгән вақыты, рәнйеу қағыла. (ВТАН, 2013, с.7, s.304). “*Güneş batarken uyummaz, cin-perilerin güçlendikleri zamandır, büyülenip hastalanırsın.*”

Deyiş ve atasözlerinde kargış örnekleri:

*Карак карғана, мулла зарлана. Әйтәм. (ВТАН, 2013, с.5, s. 287). “*Hırsız lanetlenir, karganır, molla (hoca) ağlanır.*” (Deyiş).

* Ил карғаһа, ергә һеңмәс. Мәкәл. (ВТАН, 2013, с.5, s. 287). “*Millet lanet ederse toprak kabul etmez.*” (Atasözü).

*Таш каяға сокоп яззым, карғыш, уландарым укыр бер сакта. Халык йырынан. (ВТАН, 2013, с.5, s. 287). “*Taşlara, kayalara vura vura yazdım beddua, çocuklarım okur bir zaman.*”

*Эт карғышы бургә төшмәс. (ВТАН, 2013, с.5, s. 287). “*Köpeğin bedduası kurda erişmez, tutmaz.*” Әйтәм.

*Атай карғышын кук күтәрмәс, әсә һағышын ер күтәрмәс. Әйтем. (ВТАН, 2013, с.5, s. 287). “*Babanın bedduasını gök kaldıramaz, annenin özlemine yer kaldıramaz.*” (Deyiş).

*Әсә карғышы төшөр ине, кукрәк һөтә ебәрмәй. Әйтем. (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Anne beddua ederse göşü süt vermez.*” (Deyiş)”

*Етемгә карғыш төшмәй. Әйтем. (ВТАН, 2013, с.5, s.286). “*Yetime beddua-kargış uğramaz.*” (Deyiş)”

3. Sonuç

Dillerin söz varlığı içinde önemli bir yeri olan “söz kalıpları, kalıp söz, iletişim sözleri” olarak adlandırılan “ilişki sözleri”nde dilek sözleri oldukça dikkat çekmektedir. Kişilerin iletişiminde iyi dileklerin olduğu kadar bazen kötü dileklerin de yer alması bu dikkati arttırmaktadır. Başkurt Türkçesinin söz varlığı içinde kargışların kavram alanını incelemeye çalıştığımız bu yazıda bedduaların, kargışların ifade ediliş biçimlerinin fonotik, morfolojik, semantik bakımdan incelemesi yapılmaya çalışılmış, bunların yanında sosyolinguistik değerlendirmelere de yeri geldiğinde değinilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

3.1. Habibe Ersoy’un makalesinde cümle şeklindeki beddua örnekleri incelemelerimize dâhil edilmemiştir.

Ауы (büri) уықыр (aşağır)! “Ауы (kurt) yiyesice.” Yäşin atqır! “Şimşekler çaksın.” Qulıñ hulıǵır! “Elin solsun.”, Мууыныҫ сыйыр! “Boynun çıksın.”, Hiñiriñ tartısqır! “Damarın çekilsin.” Başı şunda dümökkür! “Başı şurada vurulasıca.”, Saq minän suqtay bulıǵır! “Zamanla üzüm gibi olunuz.”, İr räxätı kürmä! “Koca rahatı görme.”, İǵilik kürmäǵıl “İyilik görmeyin.”, Ayaq-qulıǵız qürühün. “Eliniz ayaǵınız kurusun.”, Yılı awızından sıǵıp, yılı quynıña kırhın! “Sıcak aǵzından çıkıp, sıcak koynuna girsin.”, Awızından yıl alhın! “Aǵzından yel alsın.”, Kül kiwık tuzanǵa tüşhün! “Kül gibi toza düşsün.”, A-a-taq! Üz başıña bulıǵır! Qız başıñ minän niñä şulay ülöp ultırahıñ? “Allah! Boyun devrilsin! Kız başına niye böyle baǵırıyorsun.” Aşaǵanıñ xaramǵa sıqqır, yuǵal küzimdän. “Yediklerin haram olsun. Gözüüm önünden yok ol.” Fu, qähär, Mäskäy qarısıq, qürüǵür, yaqın-tirälä timikiniñp yürüy, axın... Atayıñ ülgän, tigän. “Öff, lanet Meskey kadın, geber, yakın zamanda ümitleniyorken sonra, babası ölmüş.” - Ah, qanhız, ayaǵı qürüǵürü! “Ah, kansız ayaǵı çekilesice.” Yümǵaqhız qaytıp kirmä üygä, läǵnät tüşküñ. “Eve yumaksız geri dönme, lanet olası.” Qıraǵay tawıstar yañǵıray: «Tüt, yibärmä!», «Şul käräk ularǵa!», «Näsildäri qürühün!», «Birihı lä imin qalmahın!» “İlkel sesler yankılanıyor ‘Tur, gönderme!’, ‘Ona bu gerekli.’, ‘Nesilleri kurusun!’, ‘Birisi de sağlam kalmasın!’” (2011, 48-50).

3.2. Bu çalışmada, Başkurt Türkçesinde “lanet, beddua, kargış” için “бәддоға (beddua), карғай (qarǵaw), карғыш (qarǵış), ләғнәт (leǵnet), рәһһеш (renyiş)” ve bu adlardan türetilmiş “карғышлы (qarǵışlı), ләғнәтле (leǵnetli), кәһәрле (qeherli)” sözcüklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden кәһәрле (qeherli) sözcüğünün “lanetli” anlamı kazandı; Türkiye Türkçesinde pek sık kullanılmayan рәһһеш (renyiş) sözcüğünün ise “lanetlenmiş, karganmış, kahrolmuş” anlamı kazanarak Başkurt Türkçesinde kargışlar arasında yer aldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde “Allah kahretsin, kahrolası” gibi beddualarda kullanılan “kahır”, Başkurt Türkçesinde “Кәһәр һуққан, Алланың каты кәһәр һуққыр, Хозайзың кәһәре төшмәгерә” gibi kullanımlarda karşımıza çıkmaktadır. “Lanet olsun, lanetlemek, lanet etmek” şeklinde Türkiye Türkçesinde geçen “lanet”, Başkurt Türkçesinde “ләғнәт төшкөрә/ һуққыры/ орон / яуһын/ төшһөн” yapılarıyla “lanet çarpsın, lanetlensin, bedduası tutsun” gibi anlamlar kazanmıştır.

3.3. Başkurt Türkçesinde kargış için kullanılan eylemler, ya tek sözcük ya addan türetilmiş eylemler ya da bir ad+eylem+emir kipi olarak birleşik şekildedir. Başkurt Türkçesinde, Dîvânu Lugâti't-Türk'ten beri canlı bir şekilde kullanılan карға- (qarğa-) eyleminin ve ondan türemiş eylemlerin ya da birleşik eylemlerin (ad+yardımcı eylem), daha sonraki dönemlerde Türk diline yabancı dillerden giren lanet, beddua gibi sözlerden türetilmiş eylemlere göre daha çok olduğunu görmekteyiz: “карғал- (qarğal-), карған- (qarğan-), карғаш- (qarğaş-), карғыш алыу (qarğış alıw), карғыш қайтарыу (qarğış qaytarıw)” gibi.

3.4. Diğer Türk Lehçelerinde de emir kiplerinde kullanılan ve kargışlarda görülen “-Gırl” eki, ad+eylem+emir kipi şeklindeki kargışlarda “-кор , -ғыры, -гере, -кыр(ы)/ -ғоро, -көр(ө)” varyantlarıyla “Шайтан алғыры, Хозайзың кәһәре төшмәгәре, Кәһәр һукқыр(ы)/төшкөр(ө), Шайтан төкөргөрө, ләғнәт төшкөрө/һукқыры” örneklerinde olduğu gibi karşımıza en çok çıkan ektir. Erdal Şahin, “Tatar Türkçesinde Alkış ve Kargış Eki: -Gırl” adlı makalesinde ekin, Kazan Tatarcada alkış ve kargışlarda daha çok kullanıldığını, özellikle de kargış bildirimini için emir kipiyle -Gırl ekinin yaygın kullanıldığını belirttiğinden sonra “Ancak, alkış ve kargışlar ağız özellikleri içeren halk edebiyatı ürünleri olarak değerlendirildiğinden, Türkiye Türkçesinde alkış ve kargışlarda kullanılan -AsI(cA) sıfat fiil eki gibi -Gırl (~ -Gırl(I), -Gırl) eki de kullanıldığı yazı dillerinin dil bilgisi kitaplarında pek yer bulamamıştır.” diyerek ek hakkında bilgi vermektedir (2010, s.383).

3.5. Anlam bakımından dil, göz, boyun, boy gibi organlar üzerinden kurulan kargışlar ve Allah'tan istenen kargışlar Türkiye Türkçesi ile aşağı yukarı aynı olmakla birlikte, Başkurt Türkçesinde kedilere, dul kadınlara, kaplumbağalara kötü davranılmasının kargışa sebep olacağı gibi inanışlarından gelen bazı kargış ifadeleri de göze çarpmaktadır.

3.6. Yine eski gelenekten gelip devam eden anne, baba ve millet sevgisinin güçlü olduğu, onların lanetine, kargışına uğramamak gerektiği de örneklerde vurgulanmaktadır.

3.7. Ayrıca eski inançların (şamanlık-kamlık) bugün de devam ettiği, doğaya saygının varlığını günümüzde de koruduğunu gösteren ve yer iyelerinin “ер кинәнгере! ер йоткор (йотһон), ер упқыр (упһын)” ifadeleri içinde üstü kapalı hatırlatıldığını; ağaçların da orman iyelerinden dolayı kutsal sayıldığını “Йәшен атқан ағасқа теймә, рәнһеу тейә юғһә. “Yıldırım düşen ağaca dokunma, yoksa hastalık Tanrısı çarpar (hastalanırsın).” cümlesinde görmekteyiz.

3.8. Başkurt Türkçesinin içinde önemli bir yere sahip olan kargışlar ile ilgili söz varlığını ortaya koymak amacıyla yazılan bu makalede, 6 ad ve onlardan türetilmiş adlar, 15 eylem ve onlardan türetilmiş eylemler, 7 söz kalıbı, 8 cümle şeklinde kargış, 5 ölümlü dileyen kargış, 6 dile edilen kargış, 1 boyuna ve 1 göze edilen kargış, 2 soyun sopun kuruması için edilen kargış, 4 bedduayı ~ kargışı edene karşı kargış, 6 inanışların içindeki kargış, 7 deyiş ve atasözlerindeki kargış olmak üzere 68 farklı kargışın varlığı tespit edilmiştir.

3.9. Kargışların sayısının ve türünün çok olması, özelden Başkurt Türkçesinin genelde de Türk dilinin söz varlığının zenginliğine önemli bir katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akalın, S. (1990). Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar. *Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 130*, Halk Edebiyatı Dizisi: 36, Ankara.
- Aksan, D. (2006), *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- (BTH). (1993). *Başkurt Tilini Hzligi (I-II)*. Meskev
- (BTAH). (2011). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (I)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2011). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (II)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2012). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (III)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2012). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (IV)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2013). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (V)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2014). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (VI)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2015). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (VIII)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2017). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (IX)*. f: Başkortistan.
- (BTAH). (2018). *Başkurt Tilini Akademik Hzligi (X)*. f: Başkortistan .
- (BTS). zşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*.
- Develliğlu, F. (2006). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lgat. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- (DKTAS) Karatay, Osman Saim. (2011). *Dobruca Kırım tatar Ağzı Sözlüğü (I-II-III)*. Köstence
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Ercilasun, A.B., Akkoyunlu, Z. (2014). *Kaşgarlı Mahmud Divnu Lugt'it-Türk (Giriş-Metin-eviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK.
- Ersoy, H. (2011). Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 0(30)*, 1 - 54
- Gülensoy, Tuncer. (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II, Ankara: TDK.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig 44*, 89-110
- Harmancı, M. (2012). Dede Korkut Hikyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*: 1-17.
- Işıktaş Sava, I. (2021). Kırım Tatarcada Antropometri Sistemiyle Oluşturulmuş l Birimleri ve Adlandırılmaları. *Türkolojinin Delikanlısı Seyyah Prof. Dr. İsmail Doğan Armağanı*. (Edt.: Hüseyin Yıldız – Abdulkadir ztrk). içinde. Erzurum: Fenomen, 355-362.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve Beddualar, *Türklük Bilimi Araştırmaları, 4*, 99-121
- Keskin, Ahmet. (2018). Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) ve Kargışlar (Beddualar/Kötü Dilekler): Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme. İzmir: *Ege Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi*.
- Kemaloğlu, M. (2013). Terekeme–Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 26*, 94-114.
- Keskin, A. (2019). Alkışların (Dua/İyi Dilek) ve Kargışların (Beddua/Kötü Dilek) Terim, Tanım ve Tasnif Problemlerine Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım, *The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 74*, 205-220.
- Koç, K, vd. (2007). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuanışbayeva, A. (2002). Kazak Kahramanlık Destanlarındaki Dua ve Beddualar. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 10/ 1*, 11-26.
- Muzafarov, R. (2018.) *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Ruşa Sözlük*. Ankara: TDK.

- Öner, M. (2015). *Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Öztürk, A. (2015). Karay Leksikolojisi Üzerine. *Journal of Turkish Language and Literature* 1/2, Autumn, 127-132.
- Searle, J. R. (2000), *Söz Edimleri* (Çev. R. Levent Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Şahin, E. (2010). Tatar Türkçesinde Alkış ve Kargış Eki: GırI. *Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni Bildirileri*. Eskişehir. 383-389.
- Temizkan, M. (2006). Azerbaycan, Türkmenistan, İran, Anadolu, Kıbrıs Alkış ve Kargışları Üzerine Bir İnceleme. *VII. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi* (27 Haziran–1 Temmuz). Gaziantep.
- Terzioğlu, Ö. (2007). Alkış ve kargışların, sözlü kültürdeki yerleşik kodların aktarımını ve yeniden üretimini kolaylaştıran biçimsel özellikleri. *Millî Folklor*. Sayı: 75, 34-37
- Tolkun, S. (2014). Orta-Güney Türk lehçelerinde kullanılan aq qılmak ve aq olmaq / bolmaq ile Türkiye Türkçesindeki ah etmek, ah almak, eh etmek Deyimleri Üzerine, *Türk Dünyası Araştırmaları* 107 / 210, 85 - 96
- (TS). (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- (QRUL) *Qırımatarca-Rusça-Ukraince Luğat* (2008). (Haz. Üseinov, S.M). Aqmescit: “Tezis” neşriyat evi